

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Dergisi

Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Journal of the Faculty of Theology

ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

**Klasik Türk Şiirinde Tahkiyeli Kaside: Âgâh Osman Paşa'nın
Bunalımı ve Şifa Buluşu**

Narrative Qasida in Classical Turkish Poetry: Âgâh Osman Paşa's Depression and
His Finding Of Cure

Yazarlar / Authors

Mehmet ÜNAL

Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Uşak / TÜRKİYE

mehmet.unal@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8467-1113>

Nurettin ÇALIŞKAN

Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Burdur / TÜRKİYE

ncaliskan@mehmetakif.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6255-0871>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 28/02/2025

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 17/06/2025

Makale Yayın Tarihi / Date of Publication: 30/06/2025

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June

Yıl/Year: 23 Sayı/Issue: 45 Sayfa /Page: 505-522

Atıf/Citation: Ünal, Mehmet – Çalışkan, Nurettin. "Klasik Türk Şiirinde Tahkiyeli Kaside: Âgâh Osman Paşa'nın Bunalımı ve Şifa Buluşu". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Haziran 2025), 505-522.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1648810>

● Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE TAHKİYELİ KASİDE: ÂĞÂH OSMAN PAŞA'NIN BUNALIMI VE ŞİFA BULUŞU

Öz

20. yüzyıl, klasik Türk şiirinin ferinin azaldığı ve alıcısının olmadığı bir dönem gibi görülür. Ne var ki yapılan çalışmalar bu yüzyılda divan şiiri geleneği üzere şiir yazmış en az iki yüz şairin olduğunu, dolayısıyla bu düşüncenin temelsiz olduğunu göstermektedir. Edebiyat tarihi, bir eserin telif edilmiş sürecini, yayımlanmasından sonra o eser etrafında yazar veya şairin yaşadığı hadiseleri de konu edinir. Mürettep olsun veya olmasın bu yüzyılda yazılmış olan divanlarda, zamanın hallerinden ve kendi yaşadıkları mağduriyet ve sıkıntılardan şikâyeti hikâye ettikleri bir tür ben-anlatısı manzumelerin sayısının arttığı görülmektedir. Devlet-i Aliyye'nin farklı şehirlerinde zaptiye kumandanı olarak görev yapmış bir Osmanlı devlet memuru olan Trabzonlu Âğâh Osman Paşa, divanında şikâyetnâme türünde çok sayıda manzumesi olan şairlerinden birisidir. Çalışma, Paşa'nın bir kasidesi ve onu yayımlandığı mecmuada okuyup çok beğenen bir okurun kendisine yazdığı sitayiş mektubu ile gelişen anlatı üzerine kuruludur. Şairin zemini tasavvuf olan çok sayıda şiirinden "Ehlullah" redifli kasidesinin yazılması ve bir mecmuada yayımlanma süreci değerlendirilmiş, mecmuada bu kasideyi okuyan Osmanlı aydın ve muharrirlerinden Sâlih Sâim'le mektuplaşmalarının fikri ve edebi bakımdan bu şiire kattığı değer tartışılmıştır. Mektup teatisi, Türk şiiri örneklerinin matbuat yoluyla halka ulaşması ve okurun şairle doğrudan temasa geçme geleneğinin ne zaman ve nasıl başladığına dair bir vesika teşkil etmektedir. Bir şair ile bir muharririn yollarının kesişmesine vesile olan bu yazışma, matbuatın şairlerin divanları basılmadan önce içindeki bazı manzumelerin parça parça okur kitesine ulaşmasını sağlayan bir mecra olduğunu göstermekte, manzume öncesi ve sonrası ilginç bir anekdotun kayda geçmesini sağlayarak edebiyat tarihine katkıda bulunmaktadır. Âğâh Osman Paşa, "Ehlullah" başlıklı kasidesini geçirdiği bir bunalım ve ondan şifa bulması üzerine yazmıştır. Bu hadiseyi hikâye ettiği ben-anlatısı örneği kaside ise nitelikli bir tahkiyeli şiir örneğidir. Sâlih Sâim, bu mektupları küçük bir antoloji risalesinde neşrederek kasidenin tahkiyesinin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Okur-şiir-şair ilişkisinin özgün bir örneğini oluşturan bu mektuplaşma, 20. yüzyıl başlarındaki edebî havanın canlılığına dair bir kesit sunmaktadır. Bu çalışmada, metinleri ekte verilen mektuplar bağlamında okur-şair buluşması üzerinde durulmuş, Osmanlı asayiş kumandanlığı vazifesinden emekli bir Osmanlı şairinin geçirdiği psikolojik rahatsızlığın tedavi sürecine dair bir tür sufi-terapi anlatısı mahiyetindeki tarih kasidesi tahlil edilmiş ve değerlendirilmiştir. Manzumede ben-anlatısının geri plandaki hikâyesi ve şairin bir okuruyla muhaveresi üzerinden Osmanlı'nın son döneminde klasik Türk şiirine verilen değere dair tespit ve çıkarımlarda bulunulmuş, anlatıcının yaşadığı vak'anın modern psikolojideki yerine "ben-ötesi" kuramı çerçevesinde kısaca değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk-İslam Edebiyatı, Âğâh Osman Paşa, Sâlih Sâim, Kaside, Tahkiye, Tasavvuf, Ben-Anlatısı.

Narrative Qasida in Classical Turkish Poetry: Âğâh Osman Paşa's Depression and His Finding Of Cure

Abstract

The 20th century is often seen as a period in which classical Turkish poetry lost its vitality and readership. However, studies reveal that at least two hundred poets continued to write in the tradition of *divan* poetry during this time, demonstrating that such assumptions are unfounded. Literary history not only examines the creation process of a work but also the events surrounding the author or poet after its publication. In *divans* written during this century—whether compiled or not—there is a noticeable increase in self-narrative poems in which poets express grievances about contemporary conditions and their personal hardships. Trabzonlu Âğâh Osman Pasha, an Ottoman civil servant who served as a gendarmerie commander in various cities of the Ottoman Empire, is among the poets known for numerous poems of complaint within his *divan*. This study centers on a narrative that unfolds from one of Pasha's *qasidas* and a laudatory letter sent to him by a reader who encountered and admired the poem in the magazine where it

was published. The composition and publication of the *qasida*, titled “Ehlullah” and grounded in Sufi themes, are examined in detail. The intellectual and literary value added to the poem through the correspondence between the poet and Sâlih Sâim—an Ottoman intellectual and writer who read the piece in the magazine—is also discussed. The exchange of letters serves as a document illustrating when and how the tradition of readers engaging directly with poets, facilitated by printed media, began in Turkish literature. This correspondence, which brought together a poet and a writer, highlights how printed periodicals functioned as platforms that allowed individual poems to reach readers even before the publication of the full *divan*, and contributes to literary history by preserving a unique anecdote surrounding the poem. Âgâh Osman Pasha wrote “Ehlullah” following a period of psychological distress, from which he later found healing. The *qasida*, as a self-narrative, stands as a sophisticated example of narrative poetry. By publishing these letters in a small anthology treatise, Sâlih Sâim contributed to the enrichment of the poem’s narrative depth. This correspondence represents an original example of the poet-reader-poem dynamic and offers a glimpse into the literary vibrancy of the early 20th century. The study focuses on the encounter between reader and poet as reflected in the letters (included in the appendix), and analyzes the *qasida* as a form of Sufi-therapy narrative recounting the healing process of a retired Ottoman security officer. Through the self-narrative embedded in the poem and the poet’s exchange with a reader, the study makes observations about the value placed on classical Turkish poetry in the late Ottoman era. It also briefly considers the event described by the narrator in light of modern psychological theories, particularly the notion of the “beyond-self” (*self-transcendence*).

Keyword: Turkish Islamic Literature, Âgâh Osman Paşa, Sâlih Sâim, Eulogy, Narrative, Mysticism, Self-Narrative.

Giriş

Osmanlı’da Müslüman halk, İslam’ın vaz’ ettiği temel doktrini, amentüyü, kulluk anlayışını, zahiri ve batini mahiyetini ifrat ve tefritten uzak bir biçimde hayatının merkezine yerleştirmiştir. Medrese ve caminin yanında sosyal bir kurum olarak tekkeler ve şeyhleri devletin kuruluşunda faal olmuş ve devletçe muhatap alınmışlardır. Padişahlar da dâhil olmak üzere yönetici sınıftan birçok zevatın tasavvufi bir yapıya bağlanmaları olağan bir durum kabul edilmiştir. Lağvedildikleri zamana kadar tekke ile ilmiye ve idare sınıfı arasında tabii bir geçişliliğin ve irtibatın bulunması, tekkelerdeki irşat ve hizmetin yürütülmesini sağlayan hiyerarşik düzenin devletçe onanıp tanınması ve belli makamlara tayinlerin yine ilgili devlet tarafından yapılmış olması gibi hususlar, yönetim felsefesi bağlamında Osmanlı devletinin tipik bir özelliği olagelmıştır. “Kerâmet gösterip halka suya seccade salmışsın / Yakasın Rum ili’nin dest-i takvâ ile almışsın” beyti ile övülen Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın şahsında temessül ettiği saray ve tekke ilişkisi, fetih ve gaza ruhunun faal olduğu 14. yüzyılda devletin kuruluşu ile başlamış, tasavvufi teşekkül ve cemiyetlerin sayıca arttığı ve modernleşmenin başladığı Tanzimat dönemine kadar sıkı biçimde devam etmiş ve hatta Osmanlı bakiyesi yönetici sınıf ve elitleri ile tasavvuf uluları arasındaki münasebet Cumhuriyet döneminde dahi devam edegelmiştir.¹

Özü itibariyle tasavvuf, bir mürşidin rehberliği altında kişinin / salikin iradesini kendisine kötülüğü emreden nefsin / benin tahakkümünden kurtarıp iyiliği meleke haline getirene / kemal mertebesine ulaşana kadar bir usul dairesinde mücahede etmesi / seyr u süluku demektir. Bu tanımda görüldüğü gibi, onun Batı’da gelişen psikoloji ve psikiyatri ilim dalları ile kesişen spiritüel tarafları Batılı ilim adamı ve araştırmacıların ilgisini celbetmiştir. Psikoloji bilimi geleneğinde akıl hastalığı olarak teşhis edilen bazı bilinç halleri ve marazi deneyimleri ortadan kaldırma değil de, bastırma yolu ile tedavi uygulanması söz konusudur. Manevi tecrübe sahibi gerçek tasavvuf

¹ Osman Kaya, “Osmanlı Devleti’nde Devlet-Tarikat İlişkileri”, *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (2020), 214-244.

erbabı ve pirlерinin ise iç dinamikleri kendilerine mahsus olup rasyonel bakışla izahı mümkün olmayan usullerle manevi buhran yaşayan kişilerin olağan hayatlarına dönmelerine yardımcı oldukları bir vakıadır. Bu "Ben-ötesi" yaklaşımı, tedavide bedeni yönlendiren egonun ve rasyonel alanın ötesine geçme ve kişiye bütün enfüsü imkânları kullanma becerisi kazandırmaktadır.²

Çalışmaya konu olan Âgâh Osman Paşa (1831-1906), Rumeli'den Van'a Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde memuriyetlerde bulunmuş, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi devletin yenilenme çabalarına tanık olmuş çok yönlü bir devlet adamıdır. Kendisinin tasavvufa meyli, Nakşibendi ve Rufai tarikatlarına intisabı vardır. Hayatının bir döneminde ruhi bir bunalım geçirmiş, farklı tedavi ve çarelere başvurmuş ve bir Rufai şeyhinin dua ve telkinleri ile şifa bulup iyileşmiştir. Divan sahibi bir şair olan Paşa, bu sıkıntı ve tedavi tecrübesini nazma döküp o günün bir mecmuasında paylaşmıştır. Bu yazıda Paşa'nın manzumesinde bahsettiği vak'anın ruhbilimi bakımından değerlendirilmesine değil, edebi tahlili ve kültür tarihçiliği nazarından öneminin ortaya konulmasına çalışılacaktır.

Yaşadığı dönemin Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin en buhranlı yüzyılı olması sebebiyle, Paşa'nın şiirlerinde sosyal ve iktisadi bozulma ve çözülmeye dair çok fazla sayıda beyit bulunmaktadır. Devlet adamlığı ve yöneticiliği İstanbul dışında geçtiği için, merkezde alınan kararların taşrada uygulanış ve umumi gidişata dair ilk elden tanıklığını şiirlerine yansıtmıştır. Özellikle Erzurum alay beyliği görevinden azledilince, halini Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın damadı ve dönemin Şûra-yı Devlet reisi olan Kâmil Paşa'ya arz etmek için yazdığı ve tayin edildiği memuriyetleri, azilleri ve düştüğü badireleri sırayla anlattığı yüz yirmi yedi beyitlik kasidesi tam bir şikâyetnâmedir.³

Âgâh Osman Paşa, ibtidâî mektebi ile sınırlı tahsilinin ardından kitabet, Bahriye-i Humâyûn'da gemi hocalığı ve kalyon kâtipliği, Sakız ve Midilli adasında yine kâtiplik ve 1852-1853 Osmanlı-Rus Harbi'nde zabıtlık görevinde bulunmuş; Midilli'de tanıştığı Cezayir-i Bahr-i Sefid Cezayir Valisi Hüseyin Hüsni Paşa'ya intisap ile onun zaptiye müşirliği sırasında binbaşı rütbesi ile Meclis-i İdare-i Zaptiye azası olmuştur. Hüdavendigâr, Hicaz, Prizren vilayetlerinde alay beyliği; 1294'te (1877) Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Kosova, Halep, Selanik, Manastır ve Ankara vilayetlerinde alay beyliği ve kumandanlığı görevlerini ifa etmiş ve Mîr-i mîrân (beylerbeyi) rütbesi almıştır. Emekli olarak ikamet ettiği Ankara'da yedi yıl meclis-i idare azalığında bulunmuş ve 1906'da bu şehirde vefat etmiştir.⁴

Paşa'nın yukarıda değinilen ve hakikaten çok zorlu geçtiği anlaşılan seyr ü sefer halindeki 50 yıllık memuriyet hayatının halet-i ruhiyesinde doğurduğu tahribatı tahmin etmemek imkânsızdır. Ayrıca bu sıkıntılarını ve onların halli için başvurularını nazım yolu ile bu kadar çok dile getirdiğine göre, resmi mecralarda da arkası kesilmeyen dilekçeler, görüşmeler ve bunlara cevap beklemeye çok zaman harcamış olmalıdır. Bu zaviyeden bakılınca Paşa'nın ruhi bunalım geçirmiş olması tamamen tabii bir durum olmaktadır.

² Cemile Sağır, *Tasavvuf ve Psikoloji İlişkisi: Varoluşçu, İnsancıl ve Benötesi Psikoloji Kuramları Çerçevesinde (XXI. Yüzyıl)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 279-280.

³ Bkz. Sedanur Uzun, *Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 118-132.

⁴ Uzun, *Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 6; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri-I* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 32.

1. Manzumenin Öncesi ve Sonrasındaki Anlatı

Âgâh Osman Paşa'nın incelemeye konu olan “*Ehlullâh Kasidesi*”, 1893-96 yılları arasında haftalık olarak çıkarılan “*Hazine-i Fünûn*” mecmuasında yayımlanmıştı⁵. Cumhuriyet'ten sonra “Unar” soyadını alan dönemin edip ve muharrirlerinden İmamzade Salih Saim, “*Hazine-i Fünûn*” mecmuasının geçmiş sayılarını karıştırırken aşağıda alıntılanan “*Evliyâ-yı kirâm hazerâtının evsâf-ı cemîle ve iktidâr-ı ma'neviyyelerini mutazammın kasîdedür.*” başlığını taşıyan “*Ehlullâh*” redifli bu kasideye rastlamıştır:

Almak istersen eğer himmet-i ehlu'llâhı
Bî-edeb olma gözet hürmet-i ehlu'llâhı

Yâd edüb nâmların sıdk ile kıl istimdâd
Göresin tâ ki nedir kuvvet-i ehlu'llâhı

Hâsil etmek dileyen 'ayn-ı yakîn kuhl eyler
Hâk-i pâk-i kadem-i 'izzet-i ehlu'llâhı

Saykal-ı nûr ile etmiş kalem-i sun'-ı ezel
Müncelî âyine-i sîret-i ehlu'llâhı

Ebedî hayy olarak terk-i fenâ eylerler
Sanma herkes gibidir rıhlet-i ehlu'llâhı

İnerek cünd-i melâ'ik melâ-i a'lâdan
Devr ider subh u mesâ türbet-i ehlu'llâhı

Resm ü âyinini seyr et felek-i devvârîñ
O da icrâ ediyor 'âdet-i ehlu'llâhı

Kâtib-i kilik-i kazâ yazdı safâdan 'âri
Nüşa-i zât-ı melek-tıynet-i ehlu'llâhı

Mazhar-ı sırr-ı 'ulûm-ı ezelî eyledi hak
Dil-i pâkîze-ter-i hazret-i ehlu'llâhı

Kişi mümkün mi ola 'ârif-i esrâr-ı ma'âd

⁵ Adı geçen dergi için bkz. M. Orhan Okay, *Hazine-i Fünûn* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1998), 17/135-137.

Okumazdan nüsah-ı âyet-i ehlu'llâhı

Kurb-ı hakka varamaz dağdağa-ı kesretten
Bulmayan şâh-reh-i vahdet-i ehlu'llâhı

Mey-i 'aşk ile meger tâlib ola mest-i müdâm
Yohsa bilmez nicedir hâlet-i ehlu'llâhı

Etmeyen zirve-i 'arşı hikem-i hakka 'urûc
Ne bilür mertebe-i rif'at-ı ehlu'llâhı

Hâkim-i mülk-i şuhûd olmayacak bir dervîş
Giyemez tâc-ı ser-i devlet-i ehlu'llâhı

Hân-ı elvân-ı hakîkatdan olur bî-behre
Bulmayan vâsıta-i ni'met-i ehlu'llâhı

Anlamaz medrese-i kâle düşen ma'nâsın
Okusun tut kütüb-i hikmet-i ehlu'llâhı

Mâsivâ câmelerinden soyunub 'üryân ol
Giymek istersen eğer kisvet-i ehlu'llâhı

Ger olursa sana iklîm-i velâyet mekşûf
O zamân gör şeref ü şevket-i ehlu'llâhı

Zîver-i gûşı kabûl eylemeyen nâdâna
Açma bahs-i dürer-i sohbet-i ehlu'llâhı

Ekserîsi görünür halka 'abâ-pûş olarak
Zâhirinde arama zînet-i ehlu'llâhı

Hûr u cennetden eder kat'-ı nigâh-ı hâhiş
Görse zâhid harem-i vuslat-ı ehlu'llâhı

Sanma muhtâc-ı tenâvül ola yâ vuslat-ı hûr

Böyle bilmek ne galat cennet-i ehlu'llâhı

Kapusunda kul eder şâh-ı cihân-ârâyı

Virse bir 'abdına hak rütbet-i ehlu'llâhı

Zîr ü bâlâyı eder emrine münkad u mutî'

Düş ihlâsa el-ân râ'yet-i ehlu'llâhı

'Âdet-i hakka muhâlif bir iş etmez yohsa

Etse seyret o zamân kudret-i ehlu'llâhı

Der-peyi silsile-i dûzah olur her nefesin

Sedd edersen nefsi râhat-ı ehlu'llâhı

Sebeb-i devlet olur her dü-serâ ey Âgâh

İltizâm eyle hemân hidmet-i ehlu'llâhı⁶

Yayımlanmamış divanından naklettiğimiz şiirin yüksek ifade gücü ve Allah ehlinin tasvir edilen hususiyetlerinden etkilenen muharrir, Paşa'ya uzunca bir mektup yazar ve takdir hislerini dile getirir. Sâlih Sâim, bu ve Paşa'nın yazdığı cevabi mektubu "*Manastır Vilayet-i Celîlesi zaptiye kumandanı sâhib-i irfânı câmi'u-s-seyf ve'l-kalem muhterem, şâ'ir-i mu'ciz-dem sa'âdetlü Âgâh Paşa hazretlerine bir mektubum.*" ve "*Cevab-ı Âlîsi*" başlıkları ile "*Mahfuzât-ı Edebiye*" adlı risalesine kaydeder. Âgâh O. Paşa, cevabında başından geçen iki hadiseyi aktarır ve bir mecmuada neşredilen ve yaşadığı ruhi bunalımdan tasavvufi terapi yoluyla nasıl şifa bulduğunu hikâye ettiği tahkiyeli tarih kasidesi ve beraberinde dört gazelini de genç mektup arkadaşına hediye eder. Teati edilen mektuplarda Âgâh O. Paşa ile Sâlih Sâim'in birbirlerine hitapları ve mevzuları takdimde kullandıkları terkiplerden, dönemin insanının ilişki ve iletişimlerdeki nezakete, davranış ve üsluptaki yüksek seviyeye tanık olunmaktadır. Salih Saim'in risalesine kaydettiği altı manzume, Paşa'nın mürettep divanında yer almaktadır. Günümüzün dil anlayışı ile kıyaslanınca, muharririn çok fazla terkip kullandığı ve dilinin ağır olduğu söylenebilir. Mektubundaki belagatlı dili daha iyi hissedebilmek için anlattığı hadiseyi kısaca tahlil etmek yerinde olacaktır.

Sâlih Sâim, Tophane-i Amire'nin muhasebat kaleminde memur olarak çalışırken bir taraftan da tasavvuf ulularının menkabelerini aktardığı risaleler neşretmektedir. Yukarıda anlatıldığı gibi, Paşa'nın "*belîğa-i âşıkâne*", "*hırz-ı cân idilmeğe şâyân olan ... şî'r-i âb-dâr*" ve "*manzûme-i pertev-bâr*" olan "*Ehlullâh*" kasidesini "*Kemâl-i tekrîm ü iştîyâk*" ile *mutâla'a*" eder ve bütün edebiyatçı ve şairlerin bedene zırr değerindeki manzumeyi "*hiss-i ihtirâm u takdîs*" ile okumuş olduklarından emin olduğunu belirtir. Daha önce neşrettiği menkabe risaleleri gibi yeni bastırtacağı Emir (Sultan) Buhari risalesine bu "*zînet-bahş-i mefâhir ü mübâhât*" manzumeyi mukaddime olarak almayı şiddetle arzulamaktadır. Böylece "*zât-ı müstecmi'ul-kemâlât-ı Âsafâneleri*" Âgâh Osman Paşa ve kendisi, kıyamete kadar hayırla yâd edilecek ve hatta nesilleri

⁶Bkz. Uzun, age. s. 75-78; Salih Saim Unar, *Mahfuzat-ı Edebiyye* (İstanbul: Kasbar Matbaası, 1318), 75-78.

için övünç ve şükran vesilesi olacaktır. Muharrir, ne kadar arzu etse de yeni risalesinden bir "nüsha-i müzeyyene"sini o zamana kadar bir takım sebeplerle tanışma imkânı bulamadığı "sâhib-i kaside-i belîğu'l-beyân Hazret-i Âgâh Paşâ-yı ferîdû'z-zamâna" hediye edememiş, bunun da bir "vakt-i merhunu" olduğunu düşünerek teselli bulmuştur. Nihayet 11 Ocak 1899'da "şehr-i şehîr" ve "Âsitâne-i bî-nazîr" İstanbul'da yayınlanan gazetelerde içinde Âgâh Osman Paşa'nın geçtiği bir haber, bir "fikra-i latîfe" "nazar-ı şükrân u iftihâra ârz-ı dîdâr" etmiştir. Gazete, "Manastır vilâyeti zaptiye kumandan-ı irfân-penâhi, şâ'ir-i şehîr sa'âdetlü Âgâh Paşa hazretleri"nin yazdığı bir tarih kitasında "Zillullâhi fi'l-âlem" ibaresinin ebced değerinin Sultan İkinci Abdülhamid'in doğduğu tarihi verdiğini göstermiştir. Sâlih Sâim, mektubunda Sultan Abdülhamid'i uzunca medh ü sena ettikten sonra, Allah'ın onun "vücûd-ı şeref-nümûd-ı şehr-i yârâneleri"ne tükenmez "ömr ü âfiyet ihsân" etmesini diler. Paşa'nın başını ağrıttığı için affını ıstirham eder ve değersiz kulunun "bu gündən i'tibâren olsun defter-i muhibbân-ı dâ'iyân-ı cenâb-ı şâ'irâne ve âlî-himmetânelerine" bağlılık imzasını atan "muhlis-i mütahassıs lar meyânına kayd u kabûlünü" niyaz ederek mektubunu bitirir.

Âgâh Osman Paşa, Sâlih Sâim'in mektubuna "Dersa'âdetde Tophâne-i Âmire Ruznâmçe Kalemi hulefâsından 'izzetlü Sâlih Sâim Efendi biraderimize mahsus 'arîzamdır." başlıklı mektubu ile cevap verir, evliya menkabelerine dair üç risalesini alıp dikkatle okuduğunu belirtir. "Ehlullah" kasidesinin mecmuada basılan halinde eksik beyitler ve imla kusurları bulunduğunu söyler. Paşa'nın cevabında kaside dışında bahsedilen Abdülhamid'in doğum gününe yazdığı tarih kitasının da hikâyesi vardır. Manzume kendisine bir sene kadar önce rüyasında yani "âlem-i ma'nâda" müjdelenmiş ve "uyandıktan sonra bi'l-hisâb tebşîrât-ı vâkıa'ya muvafık düşmüşdür." Manzume önce Manastır'da neşredilmiş fakat bir başkası Atina'da bir gazetede kasideyi kendi şiiri imiş gibi neşrettirmiştir. Paşa'ya göre, "... şua'râ-yı selefîn âsârı mazmunlarını veyâ bir mısra'ını sirkat ideni gördük ise de tamâmiyle bir kaside veya bir gazel sirkat eyleyen bir şâ'ir görülmemiştir." Paşa, 1273 yılında bir vehim hastalığına tutulmuş, bir sene kadar ıstirap çektikten sonra Rufaiye tarikatı şeyhlerinden bir zata müracaat ve onun yardımı ile kurtulmuş olduğunu hikâyeye ettiği bir tarihli kasidesini ve birkaç gazelini muharrire takdim etmiştir.

Teati edilen mektupların özetlemeye çalıştığımız muhtevası, görüldüğü gibi, şiirle okur ve okurla şair arasındaki alış veriş şiirlerin gerisindeki bir yaşanmışlığı az çok ortaya çıkarmakta; edebi muhit ve havanın devletin çözülüş yıllarında dahi canlı olduğuna tanıklık etmektedir

2. Âgâh Osman Paşa'nın Şifa Arayışının Manzum Hikâyesi

Bireyler hastalık, terkedilme, haksızlığa uğrama, savaş, seyahat gibi hayatlarında deneyimledikleri sayısız türde hadiseyi zihinlerinde tekrar kurgular, nesir veya nazım biçiminde yazıya dökerler. Oluşan metinler bir süre sonra belli araçlarla okurlara ulaşır ve onlarla etkileşime girerek zihinlerinde ve ruhlarında izler bırakırlar. Fatih Uğur, bu tercihli kayda geçirme eylemini yazar veya şairin anlatılmasını değerli bulduğu deneyimini paylaşma yoluyla kendini yeniden inşa etme ve doğrulama çabası olarak görmektedir⁷. Okurların yazar veya şaire dönüşleri, fikir, his veya eleştirilerini farklı kanallardan iletmeleri ile bu inşa ve doğrulama süreci tamamlanmış olur. Klasik Türk şiirinde şairin deneyimlediği ve önemli addettiği bir vak'ayı anlattığı tahkiyeli tarih düşürme manzumeleri çok fazla değildir. Âgâh Osman Paşa, geçirdiği bunalımdan bir pirin delâleti ile kurtulmuş olmasını nazım yolu ile yeniden inşa etmiş ve vak'a tarihe mal olmuştur. İlk beyitten itibaren olay örgüsünün seyri tutarlı biçimde son beyte kadar takip edilmiş, anlatıcının şiir diline

⁷ Fatih Uğur, "Tahkiyeli Bir Şiir Örneği Olarak Vahid Mahtûmî'nin Okçulukla İlgili Bir Tarih Kasidesi", *Türkbilgi* 45 (2023), 86.

hâkim oluşu, hadisenin okurda ikna edici bir etki oluşturmasına katkıda bulunmuştur. Olayın Osmanlı insanının eğitim ve sosyal hayat yolu ile Batı düşüncesinin tesirine girdiği ve kadim düşünce geleneğinden kopuşun giderek hızlandığı bir dönemde vuku bulması, ama buna rağmen şairin tavizsiz tavrı ve imanı dikkat çekici bir husustur.

Âgâh Osman Paşa, nitelikli tahkiye örneği bir kasidesinde geçirdiği ruhi sıkıntıyı ve tedavi sürecini hikâye etmiş ve daha şiirin başlığında sürekli yer değiştirmekten ötürü hayatının alt üst oluşunu veciz biçimde dile getirmiştir: “*vak’a-i dil-sûz-ı menfâ*” ve “*hâl- i pür-melâl*” terkipleri ile yaşadığı bunalımın derinliğini yürek yakan, iç parçalayan bir sürgün vak’ası; şifa buluşunu ise “*tahlîs-i giribân*” yakasını kurtarma olarak nitelendirmektedir.

Kasidenin fahriye makamındaki ilk dört beytinde derdinin şifası için başvurduğu Rufai Şeyhi’nin idare ettiği Çırakçı Hankahı⁸ veya Âsitânesi’nin mevcut şeyhi Hacı Nûri Efendi’yi tanıtır, kişiliği ve bilgisi ile tarikatın kurucusu Seyyid Ahmet Rufâî’den beri onun emsalinin gelmediğini söyler. Şeyh efendi, üzerlerine keder karanlığı çökmüş ve bunalıma girmişlere şefkatle ferahlık bahşettiğinden meşâyih içinde sanki bir güneş gibidir. Hacı Nuri Efendi’nin evham/deprasyon/duygu durum bozukluğu gibi ruhi rahatsızlıkları sağaltmada sahip olduğu manevi tecrübenin ifade edildiği beşinci beyitten sonra altıncı beyitte, özelde şairin tahammül ötesi ve izahı muhal derdine geçiyor. On üçüncü beyte kadar içine düştüğü derin vehmin doğurduğu gam ve elemelerin beynine saldırdığı alt üst oluşu, “*dûd-ı pür-sûz-ı şerâr-ı âteş-i derd-i derûn*” terkibi ile ifade ediyor. Her nefesinde ölüm korkusundan sanki Azrail ile kavga ettiğini, sağlığının bozulup, “*çarh-ı kazâ*”nın neredeyse zevaline hüküm vereceğini ve hatta haşır gününün azabını bile yaşadığını belirtiyor. On dördüncü beyit ile şair, derdine çare arayışı içinde olduğunu, ama hepsinin “*aciz ile hâmûş u lâl*” olduğunu ve ümitsizce hayret vadisinde gezmekten bitap ve mecalsiz kaldığını ifade ediyor. Bu sırada rast geldiği Allah’ın bir mübarek kulu onun bu içini yakan derdini farkediyor ve bitkinliğinden ötürü kısaca “*nakl-i mâcerâ*” etmek zorunda kalıyor. O zat da bu ibtilânın “*bir hâlet-i rûhânî*” ve “*tıbb-ı cismânîyle def ve çâre*” bulmanın muhâl olduğunu söyleyerek tedavinin adresini veriyor: “Var Çırakçı Tekyesi şeyhinden istimdâd kıl / Tâ sana olsun şifâ-bahşâ Hakîm-i lâ-yezâl” Karşısına çıkıp da yol gösteren kişinin birdenbire kaybolduğu görünce “*o zât-ı bî-misâl*”ın Hızır olduğunu kabul ediyor: “Kul bunalmazsa yetişmez Hızır-ı Hak dirler bu söz / Oldı kesb-i sıhhat elhak didim bî-şübhe dâll” Bu müjdeyi alınca ferahlamıştır. Vakit kaybetmeden Çırakçı Hankahı’na koşar, yüz sürer ve Şeyh Efendi’nin elini öper. Hastalığından ötürü önünde iki büklüm iken Şeyh Nuri, şefkat ve merhametle derdini sormuş ve Paşa da onulmaz derdini hikâye etmiştir. Şeyh Nuri, korkmamasını, bu halin geçici olduğunu ve Allah’ın lütfu ile halet-i ruhiyesinin tamamıyla sıhate kavuşacağını ifade etmiştir. O günden itibaren manevi tedaviye başlayıp, “*ta’lîk için bir nüsha-i hikmet-me’âl*” vermiştir. Sonunda şeyhi’nin latîf nefesleri ile ruhundaki baskıdan tamamen kurtulmuş, “*deryâ-yı necât içre hevâ-yı itidâl*”e kavuşmuştur. Tabii sıhhat bulduktan sonra tekkenin dervişanına katılmış ve biat ettiği 1274 yılı için “*Tutdı destimden kavî bir mürşid-i sâhib-i kemâl*” mısraı ile cevher tarih düşmüştür. “*Sergüzeşt-i âcizânemden bir vak’a-i dil-sûz-ı menfâmı ve bu sırada tarikat-ı ‘aliyye-i Rufâ’iyyeye bî’at ve*

⁸ İsmi geçen Şeyh Nuri Efendi’nin adına taranan kaynaklarda ulaşılamadı. Kasidede bahsi geçen dergâh ise muhtemelen Küçükmustafapaşa Saçlı (Hüseyn) Efendi Tekkesi’dir. Zira, tekâyâ mecmualarında doğrudan Çırakçı künyesi ile kaydedilmiş bir tekkeye rastlanmamıştır: “Saçlı (Hüseyn) Rifâî, Küçükmustafapaşa’daki Tarakçı Çeşmesi’nde Pazar, Rifâî, Küçükmustafapaşa’da Gâlib Efendi Çırakçı Çeşmesi Yakınlarında, Pazar” (Turan, 2011, s.46). Ahmet Münib Efendi’nin Mecmua’-i Tekâyâ’sında Küçükmustafapaşa’da üç Rifâî tekkesi kaydı bulunmakta ve Saçlı Tekkesi için aynı ibare ile kayıt düşülmektedir Selami Şimşek, “Son dönem Celvetî Şeyhlerinden Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-yı Tekâyâ’sı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 21 (2007), 139; Lokman Turan, “İstanbul Dergâhları Hakkında Bilinmeyen Bir Eser: Lutfi’nin Hânkâh-Nâmesi.”, *Türkbilgi* 21 (2011), 46.

intisâbla ol hâl- i pür-melâlden tahlîs-i girîbân eylediğimi mübeyyin keşîde-i silk-i nazm ü inşâd olunan târîhli kasîdedür." başlığı ile mektubunda hediye ettiği kaside divanında da yer almaktadır.⁹

Nûr-ı 'aynim gel Çırakçı Hankâhından o yan
Şâhid-i matlab dilersen eylesün 'arz-ı cemâl

Ya'nî Hacı Nûrî-i rûşen-dilin ol pey-revi
Tâ hidâyet-i nûrî kılsun mülk-i dilde işti'âl

Belki devr-i Hazret-i Seyyid Rufâ'î' den beri
Gelmemiş emsâli bir dâna-yı mahmûdu'l-hısâl

Zâtıdur beyne'l-meşâyih şimdi misl-i âfitâb
Rûşenâ bahşâyî-i zulmet-nişînân-ı melâl

Berzah-ı evhâma düşmüş bir nice bîcâreyi
Eyledi bâ 'avn-i Hak tahlis ile âsûde-bâl

İşte anlardan biri bu 'abd-i 'âciz kim hele
Düştiğim derd-i tahammül-sûzı şerh itmek muhâl

Ya'nî bir vehm-i 'azîme düş olub hayli zamân
Geçdi evkâtım gam u âlâm ile rûz u leyâl

Dûd-ı pür-sûz-ı şerâr-ı âteş-i derd-i derûn
Kubbe-i cevvi-i dimâğ-ı câna saldı ihtilâl

Tâb-ı mihr-i gamda kaldı mevsim-i sayf içre dil
Za'f ile cism-i nizârım oldu mânend-i hilâl

Tıfl-ı cân gelmişdi havf-i mürğ ile bu hâle kim
Her nefes eyledi âzrâ'îl ile gûyâ cidâl

Çekmeden haml-i sakil-i renciş-i tâb-efgeni
Kâmet-i sıhhat-i ham olmuşdı çû pîr-i köhne-sâl

⁹ Uzun, *Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 251-254.

Zulmet-i ebr-i gam-ı cân-sûz ile çarh-ı kazâ
Âfitâb-ı 'ömrüme az kaldı göstereşün zevâl

Ölmeden evvel i'zâb-ı haşr-ı gördüm dir isem
Bu kelâmım sanma sen bîrûn-ı farz-ı ihtimâl

'Arz-ı nabz-ı hâcet itdim çok tabîb-i hâzika
Cümlesi oldu nihâyet 'acz ile hâmûş u lâl

Ye'sle kat'-ı ümîd itmişdim artık cândan
Geş iderdim vâdî-i hayretde bîtâb u mecâl

Rehgüzârım üzre bir gün oldu peydâ bir 'azîz
Eyledi ahvâl-i sûziş-i iştîmâlimden su'âl

Ben de nakl-i mâ-cerâ kıldım be-vech-i ihtisâr
Çünkü kudret kalmamışdı itmeğe tafsil-i mecâl

Söyledi bu ibtilâ bir hâlet-i rûhânîdir
Tıbb-ı cismânîyle def'i çâresin bulmak muhâl

Var Çırakçı Tekyesi şeyhinden istimdâd kıl
Tâ sana olsun şifâ-bahşâ Hakîm-i lâ-yezâl

Nâgihân bakdım huzûrî nâsihin oldu gıyâb
Ol zamân Hızır olduğın bildim o zât-ı bî-misâl

Kul bunalmazsa yetişmez Hızr-ı Hak dirler bu söz
Oldı kesb-i sıhhate elhak didim bî-şübhe dâll

Bu beşâretle bulub âvâre gönlüm tesliyet
Der-'akab ol dergeh-i 'âlîye oldum rûy-mâl

Dest-i Hakk-peyvest-i şeyhi eyleyüb takbîl ü bûs
Dâ'ile pîşinde oldum ser-be-hâk-i ibtihâl

Bu nevâzişle idüb feth-i dehân-ı merhamet
Pürsiş hâlimde lutfen eyledi bast-ı makâl

'Arz idüb sûzişle derd-i dil-hırâşım ol zamân
İstedim sad dâd ile dârû-yı sıhhat iştîmâl

Didi lutf-ı Hak ile hâsıl idersin ber'ü tâm
Geç telâş u havfdan zîrâ muvakkatdur bu hâl

Başladı ma'nen tedâvîye o günden 'âcizi
Viridi hem ta'lîk için bir nüsha-i hikmet-me'âl

Az zamân zarfında enfâs-ı latîfi vakı'â
Koymadı mir'ât-ı dilde gerd-i evhâm ü kelâl

Hayme-i kuds-i sûtûn-ı himmet ü irşâd ile
Kıldı sahrâ-yı dil-i pür-sûzıma ferş-i zilâl

Bâd-ı âsîb-i belâdan kurtulub keştî-i ten
Buldı deryâ-yı necât içre hevâ-yı i'tidâl

Emri üzere dâhil oldum silk-i dervîşânına
Ma'nevî feyzinde gösterüb Hüdâ-yı zü'l-celâl

Bî'atin târîhini cevherle (Âgâh) eyle zeyn
Tutdı destimden kavî bir mürşid-i sâhib-i kemâl (1274)

2. 1. Manzumede ki Anlatı Üzerine Bir Değerlendirme

İslâm âleminde, Hindistan'dan Mağrib'e, Kazan'dan Balkanlar'a 20. yüzyılda İslâm'ın tevhid akidesi ve nübüvvet anlayışına mutabık olanından aykırı olanına sayısız sufi yapı faaliyette bulunmuştur. Paşanın "Ehlullah" kasidesi, Nakşi, Kadiri, Rufai, Halveti, Mevlevi, Bektaşî ve Sadilik gibi yaygın tarikatların insan-tanrı, insan-insan ve insan-âlem ve tabiat ilişkisini özlü biçimde ortaya koymakta, Allah dostları terkibine yüklediği anlamı, güçlü ve yoğun bir dil ile açarak her bir beyitte onların niteliklerini belirtmektedir. Geçirdiği bunalım ve sonrasında bir tekke şeyhinin telkin ve tedavisi ile şifa bulmasını tahkiye ettiği kasidesi, mektubu ve divanında yer alan gazel formunda tasavvufi zeminli şiirleri, 20. yüzyılda tasavvufi yapıların ne kadar faal olduğunu göstermektedir. Manzume yaşadığı döneme kadar gelen şeyh/mürşid anlatımının ve kabullerinin modernleşmeye rağmen herhangi bir değişim geçirmediğini ortaya koymaktadır. Şair, Batı'dan gelen rasyonalist ve pozitivist düşüncenin tesiri altına girmemiş, inandığı saflığı korumuştur. Kaside bağlamında şeyh-mürit ilişkisinin başka bir cephesi de tasavvuf ulularının psikolojik

rahatsızlıkların manevi terapisi için başvurdukları usullerdir. Zira ortada insan benliğinin karanlık bir sahasında vuku bulan karmaşa ve bozulmaya müdahaleyi içeren ve danışanın/hastanın talebi ile danışılanın niyeti bakımından istismara çok açık, mağduriyet, çöküş ve yıkıma kadar varan bir mahiyet arz eden bir sorunsal bulunmaktadır.

Şifa arayışı ve bağlanmanın mahiyet ve tabiatı hakkındaki bilgi, o sürecin faileri ve taraflarının yaşadıkları tecrübeyi kayda geçirme ve/ya anlatmaları ile mümkündür. Manevi hal ve vaka hakkındaki bilgi beş duyu ve akılla elde edilmediği için ortak bir dille aktarılacak zorundadır. Ne var ki marifete dair deruni tecrübeyi aktarmaya çalışmak demek onu sınırlandırmaktır. Erol Güngör'e göre, yaratan ve yaratılan hakkında bilginin nesnesi ve hududunun varlık hakkındaki müşahede ve mütalaalarla yakından ilgisi bulunmaktadır ve bu sebeple bu teorik imkânsızlığın varlığın vahdet ve kesreti olgusu çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.¹⁰

Âgâh Osman Paşa, "*Başladı ma'nen tedâvîye o gündün 'âcizi / Viridi hem ta'lik için bir nüsha-i hikmet-me'âl*" beytinde söylediği gibi bir sufi şeyhin nefesi ve yazdığı muska ile yaşadığı bunalımdan kurtulmuştur. Bahsedilen tedavi süreci, neticesinde bağlanışı ve seyr ü sülûku üzerinden yürüyen bu kısa ben-anlatısındaki mürşit-mürit ilişkisinin mahiyet ve keyfiyetinin izahı zor olmakla birlikte, günümüz ruhbiliminde nitel ve nicel çok sayıda inceleme ve araştırma gerçekleştirilmiştir. İlm-i nefis yani psikoloji bilimi, spiritüel alanda asırlar boyunca biriken tecrübeyi sufi, nefis ve maneviyat psikolojisi olmak üzere birbirini tamamlayan üç sahada değerlendirmekte ve İslam tasavvufunda sahih itikat ve sağlam maneviyata dayalı tasavvufi usullere dayalı tedavi bugün psikolojik terapi ve tıbbın dışında görülmemektedir.

Kemal Sayar, Ben-ötesi (transpersonal) psikoloji çerçevesinde sürdürülen araştırma ve uygulamalar, nefes tekniklerinin geçmişte yaşanmış travmaların tedavisi için kullanılabileceğini göstermektedir. Geçmişin bilgeliği (irfan)nin günümüz psikoterapisine katkısını değerlendirirken, modern psikolojinin anlam algısının yokluğuna, evrilme / tekâmül ihtiyacının bastırılmasına dair bir tedavi sunmadığını belirtmektedir: "Hâlbuki Ben-ötesi bilinç hali ve gelişimsel psikoloji hakkındaki yeni keşifler, insan deneyimlemelerinde aşkın bir sahanın var olduğunu ortaya koymaktadır: Bu boyut; birey kendi kişisel varlığını sorguladığında ve benliğini daha geniş bir ontolojik bağlam içine oturtmak istediğinde ortaya çıkmaktadır. İnsan yaşantısının bir vechesi manevi boyut olarak kavramlaştırılabilir ve burada gelişimin yeni bir evresini görürüz"¹¹.

Tasavvufun İshrâkî yorumunda âlem tasavvuru aşağıdan yukarıya âlem-i insân, âlem-i mülk, âlem-i misâl ve âlem-i melekût'u içerir. Âlem-i misâl, ruh âleminden duyularla idrak edilen varlık âlemi olan âlem-i insana düşen her bir ferdin kazandığı cismin/bedenin biçim, renk, hacim ve derinliği ile bir suretinin bulunduğu imajinal/hayali dünyadır. Stanislav Grof, fizik âlemin beş duyu ile idrak edilen ontolojik bir gerçeklik olduğu nasıl ilim bir hakikat ise, metafizik âlemin varlığının da tümüyle gerçek olduğu üzerinde bir uzlaşma olduğunu ifade eder. Grof'a göre, "Ben-ötesi" psikolojinin ortaya koyduğu paradigma, 17. yüzyılda inşa edilen bu materyalist âlem tezinin büyüsünü bozma yetkinliğini kazanıp tabiatın devşirilen spiritüel tecrübe ile uzlaşmasını gerçekleştiren modern bilimle kadim bilgeliğin sentezi mümkün hale gelecektir¹². Bu noktada duyguları ve zihni faaliyetleri değil davranışları tek veri seti kabul eden pozitivist-davranışçı psikoloji bilimine tepki olarak gelişen Ben-ötesi ve benzeri ekoller, ermiş insanların ruhi sıkıntıları nefesle tedavi etmelerine rasyonel açıklama sunmamakla birlikte, onun keyfiyetini

¹⁰ Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004), 107.

¹¹ Kemal Sayar, *Sufi Psikoloji* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), 19.

¹² Grof Stanislav, *Duygusal Yaraları İyileştirmek* (İstanbul: Ray Yayıncılık, 2014), 36.

idrak ve mahiyetini anlama yönündeki çabaları değerli bulmaktadırlar¹³. Dolayısıyla, modern dünyada bireylerin manevi sıkıntı ve krizlerinin sufi-terapi usulleri ile tedavisinin bir imkân olarak kabul edilmiş olması, manzumedeki anlatının izahına bir tür katkı sayılabilir.

Sonuç

Salih Saim, bir asra yakın ömrü ile Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin en zor zamanlarında yaşamış bir Osmanlı devlet memuru, münevveri ve edibidir. Terâcim-i ahvâl, hatırat ve mahfuzat türünde eserler, döneminin edebi, tarihi mecmualarında yazılar kaleme almıştır. Dikkatli ve sıkı bir süreli yayın okurudur ve okuduğu kimi nitelikli yazı ve şiirlerin müellif ve şairlerine takdir ve tebriklerini iletmek için mektuplar yazmayı adet edinmiştir. Sesi ve ferinin giderek azaldığı 19. yüzyılda klasik Türk şiiri vadisinde mürettep divanı ile sesini duyuran şairlerden Trabzonlu Âgâh Osman Paşa ise Manastır'dan Van'a ve Hicaz'a Devlet-i Osmaniye'nin birçok vilayetinde zaptiye kumandanı görevinde bulunmuş ve bu zorlu bir görevin sıkıntılarını şiirle aşmaya çalışmış bir Osmanlı insanıdır. Tasavvufa meyilli kişiliği, bilhassa meslektaş zulmü ve çok sık yer değiştirme gibi memuriyetinde çektiği zorluklar nazımının muhtevasına yansımış ve şiirinde bozulan maneviyatından da söz etmiştir. Klasik Türk şiirinde Koca Ragıp, Keçecizade Fuat ve Ziya Paşalar ile devam eden sosyal eleştiri geleneğinin onlar kadar güçlü olmasa da kayda değer temsilcilerindedir. Paşa'nın divanında belirgin olan hususlar klasik Türk şiiri geleneğine sadakat ve tasavvufi temayülüdür. Klasik Türk şiirinin son yüzyılında tertip edilen divanlarda, tasavvufi yapıların sosyal bir kurum olarak varlığının daha belirgin olduğu, muhteva ve söyleyişi de etkilediği gözlemlenmektedir. Döneminde matbuatın teknolojik bir imkân olarak gelişmesi ile şairlerin manzumeleri önce gazete veya dergilerde okurlara ulaşmakta ve Âgâh Osman Paşa da bu usulü takip etmektedir. Bu da tabii olarak bir okur kitlesinin oluşmasını beraberinde getirmektedir. Ehlullah şiiri hem kendi imzası ile Hazine-i Fünun dergisinde hem de başka birinin imzası ile Atina'da bir dergide yayımlanmış ve edebi sirkat/intihal vak'ası olarak tarihe geçmiştir.

Şairin, devrin ediplerinden Salih Saim ile mektuplaşması bu şiir vesilesi ile olmuş ve okur-şair ilişkisinin hoş bir kaydı olan bu teati ile tahkiyeli bir şiirin kişisel tarihi ortaya çıkmıştır. Edebiyat tarihinde ben-anlatısı türü çok sayıda şiir vardır. Fakat yazım ve yayımının öncesinde ve sonrasındaki hikâyesi kayda geçirilmiş manzume örnekleri çok fazla değildir. Bunlardan birini tahlil ettiğimiz bu çalışmada, tarafların kullandıkları dildeki nezaket, samimiyet ve karşılıklı iltifatlar dikkati çekmektedir. Tasavvufi zeminde yazılmış bu ve bazı gazellerinin dışında, devlet ricali ve münevverinin tasavvufi teşekküllerle yakın irtibatının ve tasavvufi teşekküller canlılığının, hala devam ettiğini ortaya koyan şiirinin muhtevası klasik Türk şiirinde tahkiyenin tipik bir numunesidir. Son beytinde içindeki vak'anın yaşandığı yılın tarihinin düşürüldüğü kasidede, Paşa'nın Çırakçı Rufai Tekkesi şeyhinin nefesi ve duası ile yaşadığı ciddi ruhi bunalımdan şifa bulması sufi-terapi tecrübesinin dikkat çekici bir anlatısını sunmaktadır. Pozitivist-Rasyonalist batı düşüncesinin Osmanlı aydınınının zihin ve idrakini altüst ettiği 19 ve 20. yüzyılda, davranışçılık ve Froytcu psikanaliz gibi hâkim psikolojik yaklaşımların kabul etmediği gelenekli spiritualist/ maneviyat terapisi usulünün bilimselliğinden bahsedilemeyecektir. Fakat son çalışma ve uygulamalar, bugün katı materyalist anlayıştan neşet eden terapi usullerinin bariz

¹³ Grof'a göre, hiçbir pozitif veriye dayanmadan peygamberlerin, evliyanın deneyimi, dinlerin ayin, ibadet ve manevi telkinleri aklın ve bilimin dışında kabul edilir ve böylesi davranış ve ameliyeler genetik sapma/bozulma kabul edilip sergileyenlerin müşahede altına alınması gerekli hastalar olduğu ilmen ispatlanmış bir kesinlik kabul edilmektedir Stanislav, *Duygusal Yaraları İyileştirmek*, 23.

yetersizliğine karşı, Ben-ötesi psikoloji ve spiritüel deneyimin enfüsü / içkin ve afaki / aşkın biçim ve aşamaları ile bütüncül / külli bir terapi imkânı sunduğunu ortaya koymuştur.

Bu yazıda bir şair Osmanlı devlet adamının yaşadığı bunalımdan şifa bulma vak'asını incelemeye çalıştık. Bir Osmanlı edip ve muharririne anlattığı kısa ben-anlatısı niteliği taşıyan bu tahkiyeli manzume, şair-okur iletişiminin özgün örneği olan mektuplaşma ile birlikte okununca, 20. yüzyılda dahi klasik Türk şiirinin toplumda esaslı bir karşılığının olduğu görülmekte, tasavvufun bu şiire hayat veren kaynaklardan biri olma niteliğini koruduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Güngör, Erol. *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri-I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Kaya, Osman. "Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tarikat İlişkileri". *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (2020), 215-244.
- Okay, M. Orhan. *Hazîne-i Fünûn*. 17/135-137. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1998.
- Sağır, Cemile. *Tasavvuf ve Psikoloji İlişkisi: Varoluşçu, İnsancıl ve Benötesi Psikoloji Kuramları Çerçevesinde (XXI. Yüzyıl)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.
- Sayar, Kemal. *Sufi Psikoloji*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Stanislav, Grof. *Duygusal Yaraları İyileştirmek*. İstanbul: Ray Yayıncılık, 2014.
- Şimşek, Selami. "Son dönem Celvetî Şeyhlerinden Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-yı Tekâyâ'sı". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 21 (2007), 135-172.
- Turan, Lokman. "İstanbul Dergâhları Hakkında Bilinmeyen Bir Eser: Lutfî'nin Hânkâh-Nâmesi'." *Türkbilig* 21 (2011), 22-48.
- Uğur, Fatih. "Tahkiyeli Bir Şiir Örneği Olarak Vahîd Mahtûmî'nin Okçulukla İlgili Bir Tarih Kasidesi". *Türkbilig* 45 (2023), 85-93.
- Unar, Salih Saim. *Mahfuzat-ı Edebiyye*. İstanbul: Kasbar Matbaası, 1318.
- Uzun, Sedanur. *Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

EK: Mektuplar

Hûzûr-ı Sâmi-i Nüktedânlarına Ma'rûz-ı Bendeleridir

Bundan bir kaç sene mukaddem (Hazîne-i Fünûn) nüshalarının birinde (Ehlullâh) hakkında bir kasîde-i belîğâ-i 'âşıkânelerini kemâl-i tekrîm ü iştiyâkile mutâla'a iderken kâ'il ü nâzımı olan zât-ı dindârın cidden hırz-ı cân idilmeğe şâyân olan bu şîr-i âb-dâr, bu manzûme-i pertev-bârı vücûda getirdiğinden nâşî samîmî bir sûretde meftun-ı mehâsin-i tab'-ı âlîsi olmuş, bütün ekâbir-i erbâb-ı nazm u inşânın bu kaside-i rengîn ü dil-pezîri nasıl bir hiss-i ihtirâm u takdîs ile okumuş bulduklarını tahmîn değil, hüküm eylemişdim.

İşte bu sa'atde bu muhterem, bu mükemmel, bu mukaddes kasideyi neşriyât-ı nâcizâneme zamîmeten kisve-pûş-i intibâ' olacak ve sâbıkları gibi efâhim-i evliyâullahın menâkıb-ı güzîdelerini câmi' bulunacak bir risâleme mukaddime makâmında derciyle bâ'is-i tezyîn-i sahîfe-i tefhîm ü i'tibâr ve nâzım-ı âlî-kadrinin nâm-ı sâmîsini binlerce ihvân-ı dînimize ez-ser-i nev

hürmetlerle yâda vesîle-bahş-ı iftihâr olmaklığım hakkında şedîd bir arzû-yı hâlisânenin zebun u mağlûbı da olmuşidim. Ber-muktezâ-yı hikmet her şeyin vakt-i merhûnına ta'allukı âzâde-i 'arz u hikâyet olub bu manzume-i güzîdenin ve: *Ebedî hayy olarak terk-i fenâ eylerler /Sanma herkes gibidir rihlet-i ehlullâhı* beyt-i latifi gibi birçok nukât-ı dakâika-i hikemiyâtı câmi' bulunan bu kaside-i mükemmelenin en son eser-i cem' u telfikim olan "Emîr Buhârî" 'aleyhi rahmetü'l-Bârî hazretleri 'unvânı altındaki risâle-i nâçizâneme zînet-bahş-ı mefâhir ü mübâhât olması hem zât-ı müstecmi'ul-kemâlât-ı âsafânelerini hem de bu 'abd-i 'âcizi tâ be-rûz-i kıyâm mazhar-ı takdîrât u de'avât idecek, şu 'âlem-i bî-bekâdan dest-keş-i ferâgat ve 'âzim-i dâr-ı âhîret olduğumuz zamanlarda da hakkımızda vesîle-i rahmet olacaktır ki: şu şeref-i girân-bahâ yalnız bizim için değil, evlad u ahfâdımız için dahî medâr-ı iftihâr u şükran olacak eltâf-ı ma'neviye-i ilâhiyyededir.

'Abd-i 'âciz, bu risâle-i nâçizânemden birer nüshasını ba'zı yârân u ihvân u ashâb-ı ilm ü irfâna yâdigâr ve ihdâ sırasında bir nüsha-i müzeyyenesini de asıl sâhib-i kaside-i belîgu'l-beyân, Hazret-i Âgâh Paşâ-yı ferîdü'z-zamâna takdimini vecîbe-i zimmet bilmiş idiysem de bu zamâna kadar şeref-yâb-ı mu'ârefe ve iltifât-ı sâmilere olamadığım ve me'mûriyet-i âliyye-i resmîyelerine de kesb-i ittîlâ' idemediğim için elbette bunun de vakt-i merhûnı vardır, bu tabî'îdir, bir gün olur hem kitâbımı takdîme vâsita, hem de kitâbım vasıtasıyla kendimi takdîme muvaffak olurum dir tururdum ve bununla tesliyet bulurdum.

Vaktâ ki: 28 Şabânu'l-muazzam sene 316 ve 30 Kânûn-ı Evvel 314 târihinde Çeharşenbe günü şehir-i şehîrimizde Âsitâne-i bî-nazîrimizde intişâr iden evrâk-ı havâdis sütunlarına 'ale'l-mu'tâd imâle-i nigâh-ı mutâla'a ider itmez en birinci, en güzîde havâdis olmak üzere şu fıkra-i latîfeyi nazar-ı şükran u iftihâra ârz-ı didâr eyledi:

(Selâtîn-i 'ızâm hazerâtına mahsus olan "Zıllullâhi fi'l-âlem" 'unvân-ı celilinin veliy-yi ni'met-i bî-minnetimiz şevketlü kudretlü Pâdişâhımız Efendimiz hazretlerinin vilâdet-i humâyûn-ı mes'adet-makrûn-ı cenâb-ı mülûkâneleri rûz-i firûzına târîh düşdüğü Manastır vilâyeti zaptiye kumandan-ı irfân-penâhi şâ'ir-i şehîr sa'âdetlü Âgâh Paşa hazretleri tarafından bi'l-hisâb anlaşılmış olduğımı teyemmünen derc-i sûtûn-ı mübâhât eyleriz.)

Amân yâ rab! Bakınız şu hikmete ki: Hem 'abd-i âciz, şu münâsebet-i cemîle ile makâm-ı celîl-i resmîlerine vâkıf oldı, hem de bilumum teba'a vezir-i destân-ı şâhânenin nasıl bir pâdişah-ı fârûk-câha, ne mertebe büyük bir şehinşâh-ı kudsiyet-penâha mâlik olduklarını, olduğumuzu ez ser-i nev ifhâm ile havâtır-ı enâma tâ be rûz-i kıyâm bir yâdigâr-ı kıymet-dâr bıraktı.

Be-hakk-ı Kibriyâ' ben evvel emirde tebaa'-i sâdika hükümdâr-ı a'zamîsi olduğumuz bu metbû'-ı meşrû'-ı müfahhamımız, bu veliy-yi ni'met-i bî-minnet-i efhâmımızın bu büyük pâdişâhımızın takdîr-i kadr u kıymet ve tebeyyün-i 'ulüvv-i ka'b-ı kerâmet ü şerâfetleri sadedinde feleklerle meleklerin hem-dest-i ittifâk olarak cildler tolusu âsâr-ı evsâf u mehâmid-i seniyye vücûda getirseler yine bihakkın müfessir-i mezâyâ-yı mâddiye ve ma'neviyesi olamayacaklarına hüküm ile cidden veleh-bahş-ı 'ukûl-i erbâb-ı fenn ü kıyâset olan şu isâbet-i târîhinden tolayı hemân ed'îye-i tevâfir-i eyyâm-ı 'ömr ü iclâl-i mülûkânelerini tekrara başladım

"Cenâb-ı Rabb-i Lâ-yezâl, vücûd-ı şeref-nümûd-ı şehir-i yârânelerine tükenmez 'ömr ü âfiyet ihsâniyle cümlemiz üzerinde zülâl-i merâhim ü eltâf-ı seniyyelerini teâkub u tevâli-i eyyâm u leyâl misillü bî-zevâl buyursun." du'âsını şurada da efendimizle hem-zebân-ı takdîs ü tazarru' olarak tekrâr eylerim.

Şimdi zât-ı güzîde-sifât-ı sa'âdetlerine karşı da hissiyâtımı ârz u tebliğe müsâ'ade

buyurılırsa o da meddâh-ı evliyâullâh olmağla âşikân-ı ümmet beyninde nasıl hâ'iz-i şân u şeref olmuşlarsa şu isâbet-i târîhin de yüzlerce binlerce şâ'irân-ı millet arasında yine Efendimiz tarafından mevki'-i beyân u sübuta vaz'ı, efkâr u âmâl-i 'âliyesi dâimâ şevket-penâh-ı kemâlet-perver Efendimiz hazretlerinin büyüklüklerini düşünmekden, perverde-i nân u ni'am-ı mülûkânesi olduğumuz veliy-yi ni'met-i bî-minnetimize fart-ı sadâkat ü 'ubûdiyet göstermekden, hakk-ı ehakk-ı hüsrevânelerinde son derece de hürmet ü muhabbetler beslemekden 'ibâret olan bir zât-ı zî-şân-ı şâkirü'l ihsân ve bendegân-ı sâdika-i pâdişâhî meyânında şu evsâf-ı 'ubûdiyetle hâ'iz-i imtiyâz u rüchân olduklarını ıyânen göstermekdedir: İşte 'arz idebileceğim keyfiyyetin ma'lûmı i'lâm kabilinden olmak üzere bu mazhariyet-i celîleleri olduğu hüveydâdır. Binâenaleyh tasdî'-i zât-ı sâmi-i sa'âdetlerinden tolayı istirhâm-ı afv' ider ve ber-vecih ma'rûz-ı takdîmine cür'et eylediğim risâle-i i kemterânemi 'arz-ı huzûr-ı dekâyık-nüşûr-i devletleri eyleyerek bende-i kemînelerinin bu günden i'tibâren olsun defter-i muhibbân-ı dâ'iyân-ı cenâb-ı şâ'irâne ve 'âlî-himmetânelerine vaz'-ı imzâ-yı intisâb eyleyen muhlis-i mütahassıslar meyânına kayd u kabûlünü ve hakk-ı nâcizânemde teveccühât-ı girân-bahâ-yı bâhiratü'l berakât-ı kerem-kârî ve veliyyü'n-ni'amîlerinin bîdirîğ buyurulmasın niyâz eylerim.

Fermân

Fî Kânun-ı Sâni sene 314 Tophâne-i Âmire Ruznâmçe Kaleminde: Bendeleri Sâlih Sâim

Cevab-ı 'Âlisi

Dersa'âdetde Tophâne-i 'Âmire Ruznâmçe Kalemi hulefâsından 'izzetlü Sâlih Sâim Efendi biraderimize mahsus 'arızamdır.

Huzûr-ı 'Ârifânelerine 'izzetlü Efendi Birâder

Menâkıb-ı evliyâya mahsûs olan eser-i hâme-i ârifânelerinden üç kıt'a risâlenin gönderildiğini hâvî ve "zıllullâhi fi'l-'âlem" terkîbinin vilâdet-i hümâyûna târîh düşürülmesinden tolayı hâsil olan memnuniyet ü mahzûziyet-i 'aliyyelerini muhtevî şeref-bahş-ı dest-i ihtirâm olan tahrîrât-ı 'aliyye-i kerîmâneleri serâpâ nazar-ı mutâla'adan geçürüldü. Yalnız (ehlullâh) kasidesi üç beyit noksan bulunduğu gibi; (itmeyin zirve-i 'arş-ı hükm-i Hakk'a 'urûc) mısra'ındaki ('arş) yerine sehven ('aşk) yazılmış olduğu görüldü.

Eğerçi kaside-i mezkûra ol kadar medh u senâya sezâ değilse de mâdem ki evliyâ-yı 'ızâm efendilerimizin medâyih-i seniyyelerini câmi' bir manzumedir ne kadar sitâyış olursa yeri vardır.

Pâdişâh-ı 'âlem-penâh efendimiz hazretlerinin vilâdet-i hümâyûnlarına bulunmuş olan târîh ise bundan bir sene mukaddem 'âlem-i ma'nâda tebşir idilmiş ve uyandıktan sonra bi'l-hisâb tebşîrât-ı vâkıa'ya muvafık düşmüştür. Garîbdir ki bu sene târîh-i mezkûr (Manastır) gazetesiyile i'lân olunduğu halde (Atina) vilâyetine mahsûs gazetenin muharriri dahî kendi bulmuş olduğu gazetesinde neşir itdirmişdir ki: İşte şua'râ-yı selefîni âsârı mazmunlarını veyâ bir mısra'ını sirkat ideni gördük ise de tamâmiyle bir kaside veya bir gazel sirkat eyleyen bir şâ'ir görülmemiştir.

İşte muharrir-i mumâileyhin bundan bir sene mukaddem bulmuş olduğum bir târîhi kendi mâli imiş olarak neşir idişi de bu kabildendir. Hattâ târîh-i mezkûrın taraf-ı 'âcizânemden bir sene mukaddem bulunduğum Selânik erbâb-ı 'ilm ü 'irfânından bilmedik kimse yokdur. Oradan geçelim.

Fakîriniz, yetmiş üç târihinde bir vehim hastalığına dûcâr olarak bir sene kadar büyük ıstrâb içinde kalmış ve mu'ahharan ol vaktin meşâyih-i 'ızâmından ve tarîkat-i 'aliyye-i Rufâ'îye ricâlinden bir zât-ı 'âlîye mürâca'atla ol belâdan kurtulmuş olduğum ve tarik-i evliyâullâha ol zamân ne suretle dehâlet eylediğimi mutazammın olan târîhli kaside âcizânem ve gazeliyât-ı

âcizânemden şimdilik dört 'adedi mütâla'a buyurulmak üzere leffen takdim kılındı. İnşâallâhu taâ'lâ ba'demâ dahî mutasavvifâne, tasavvuf yolunda olan ba'zı âsâr-ı nâçizâne arasına takdim ü irsâl olunur. Bu vechile teveccühât-ı 'aliyye-i kerîmânelerini istihsâle muvaffak olurum. Bâkî: Uhuvvet ve muhabbet azizim efendi hazretleri

Fî Kânûn-ı Sâni sene 314 fakîr-i hakir Manastır Zabtiye Kumandanı Âgâh